

Språkfrågor i urval

Lats, litas och krona

I juni införde Estland den estniska **kronan** som myntenhet i landet i stället för rubeln. Vid årsskiftet får också Lettland och Litauen egna valutor. Då tas nämligen de gamla myntenheterna *lats* (Lettland) och *litas* (Litauen), som användes före andra världskriget, i bruk igen. Formerna **lats** och **litas** står både för ental och för flertal, dvs. en *lats*, flera *lats*, en *litas*, flera *litas*.

Dagsverke och årsverke

Från skolans reguladetri minns vi alla exempel av typen "Om en man bygger en bastu på 65 dagar, hur lång tid tar det då för hundra man att bygga samma bastu?"

En rent matematisk beräkning är kanske inte helt relevant i ett så extremt exempel (bastun blir knappast färdig på sex timmar eller så), men när det gäller större projekt och deras sysselsättande effekt finns det ett behov att ange hur många effektiva arbetsdagar det krävs för att få projektet slutfört.

Den enhet som används för att beräkna arbetsmängden har traditionellt på svenska kallats *mandag* respektive *manår*. Också andra tidsenheter används ibland, framför allt den mindre enheten *mantimme*.

Motsvarande finska termer är *miestyötunti*, *miestyöpäivä* och *miestyövuosi*, vilket har lett till att man ganska ofta i finlandssvenska medier hör talas om "mansarbetsdag" etc. Det är inte så underligt: i de flesta ordböcker får man leta förgäves efter orden.

Problemet med de här termerna, både de finska och de svenska, är att de kan betraktas som köns-

diskriminerande. Är inte kvinnornas arbetsinsats lika mycket värd som männens?

Frågan har varit aktuell i alla de nordiska språken, och diskuterades för några år sedan i de nordiska språknämnderna. Det visade sig då att man i danskan och norskan redan hade gått in för ett könsneutralt ord, som också kunde tjäna som förebild för en ny svensk term, nämligen *årsverke*. Ordet är bildat enligt samma mönster som det gamla *dagsverke*. Det senare används ju inte längre om dagens förhållanden i den betydelse det hade i det gamla bondesamhället, och det finns därför ingenting som hindrar att vi också tar i bruk *dagsverke* i betydelsen 'mandag'.

Rekommendationen har visserligen inte slagit igenom särskilt effektivt ännu, men även om *mandag* och *manår* än så länge i praktiken är de dominerande orden i svenskan kan vi gott gå in för **dagsverke** och **årsverke** som motsvarighet till finskans *miestyöpäivä* och *miestyövuosi*. Det är ord med flera fördelar: de är könsneutrala, de är i princip samnordiska och de bygger på det gamla kända ordet *dagsverke*. Enligt samma mönster är det sedan möjligt att vid behov bilda ord som *timverke* och *månadsverke*.

I ingen händelse skall vi använda de klumpiga översättningorden "mansarbetsdag" och "mansarbetsår".

Styvfamilj och husläkare

Vi vill påminna om att ordet **styvfamilj**, som står för en familj där barn från olika kullar lever tillsammans, är den svenska motsvarigheten till finskans *uusperhe*. "Nyfamilj" som man ibland kan se belägg på i tidningsspaltarna är en felaktig direktöversättning från finskan.

Ett annat finskt ord som ofta översätts fel är *omalääkäri*, som i svenskan skall motsvaras av **husläkare**. En sammansättning på *egen-* rekommenderas inte. Systemet med husläkare går ut på att patienten vid sjukdom alltid kan vända sig till samma läkare.

Korta verbformer och lösa förbindelser

Fyra av de vanligaste verben i svenskan har under det senaste seklet genomgått en radikal utveckling i fråga om formerna, inte bara i vardagligt språk utan numera också i de formellaste slagen av myndighetsspråk. I första hand fick de tidigare presensformerna *drager*, *giver*, *haver* och *tager* ge vika för de kortare *drar*, *ger*, *har* och *tar*. "Man tager vad man haver" har man inte kunnat skriva i en stilistiskt neutral text på åtskilliga årtionden. Något senare började *draga*, *giva*, *hava* och *taga* ersättas av *dra*, *ge*, *ha* och *ta*, och sedan slutet av 1970-talet har också de passiva presensformerna *dras*, *ges*, *-has* och *tas* blivit normalformer.

I supinum är formerna *dragit* och *tagit* ohotade i skrift, men *givit* börjar i allt högre grad ersättas med *gett* också i formell stil.

Den här formförenklingen gäller också sammansatta ord. I modern lagtext och förvaltningstext skriver vi alltså numera t.ex. *ange*, *anta*, *innehas*, *åtar*, *återges* och *föredras*.

Alltid när det är möjligt är det emellertid bättre att i sådana fall ha så kallad lös sammansättning eller "lösa förbindelser" och skriva t.ex. *dra in*, *ge ut*, *ha hand om* (pro "handha"), *ta ut*, *ta emot*. I synnerhet former som "utta" och "motta" bör undvikas eftersom de ser så konstiga ut i skrift.

Också vid andra sammansatta verb är det skäl att om möjligt använda lös förbindelse. Skriv alltså hellre *sända in*, *komma ut*, *skriva in* än "insända", "utkomma", "inskriva". Men observera att det i många fall finns en betydelseskilnad mellan fast och lös sammansättning, så att den fasta står för en abstrakt och den lösa för en konkret betydelse: *avgå* – *gå av*, *utsätta* (någon för något) – *sätta ut*, *övertage* – *ge över*, *övergå* – *gå över*. Och det lär nog dröja innan vi talar om att "sätta över" texter från finska till svenska.

I presens passiv användes tidigare former på -es i verb som "behöves", "dömes". Numera rekommenderas genomgående de kortare formerna

på -s, t.ex. *används*, *besluts*, *döms*, *skrivs*, *sänds*, *verkställs*.

Det kan synas att moderniseringar som dessa är triviala, men i det offentliga språket har de en stor betydelse. En text som innehåller ordformer som "intaga", "utgives", "handhaves", "insändes" och "tillhandahålles" ger ohjälpligt ett stelt och föråldrat intryck, och bidrar på det sättet till att stärka läsarens intryck av att myndigheterna är stöddiga och byråkratiska.

Zuluer

Hur böjer man ordet *zulu* och hur skall det uttalas?

I Sydafrika finns zulustammen, vars medlemmar kallas för **zuluer**. I pluralis skall man alltså använda den formen, inte "zulus", som ibland förekommer. Om man vill tala om en enda person använder man **en zulu** och i bestämd form **zulun**. I svenskan har ordet zulu alltid uttalats /'su:lu/, i pluralis /'su:luer/.

Yrkestitlar inom databranschen

I årets andra nummer av tidskriften TNC-Aktuellt, som ges ut av Tekniska nomenklaturcentralen i Stockholm, ingick yrkestitlar för personer som är verksamma inom databranschen. Vi publicerar nedan titlarna med definitioner.

En **datakonsult** bedömer önskemål och krav från datoranvändare, beräknar och följer upp kostnader och resurser och medverkar i beslut om teknik och metoder.

En **systemanalytiker** analyserar en verksamhet i avsikt att se om den underlättas av datorisering.

En **systemerare** utvecklar informations- och databehandlingssystem.

En **programmerare** utarbetar maskinellt läsbara instruktioner till datorer.

En **systemansvarig datatekniker** sköter drift och löpande underhåll av såväl datorer som program.

Titlar

Titlar och yrkesbeteckningar står ibland i obestämd och ibland i bestämd form i svenskan. Av gammal tradition har titlarna i regel stått i bestämd form, inte minst i juridiskt språk, men den allmänna utvecklingen har länge gått i riktning mot obestämd form. I många fall krävs emellertid fortfarande bestämd form när titeln står framför namnet.

Då titeln står ensam framför namnet är numera **obestämd form** det normala. Detta gäller bl.a. akademiska och motsvarande förvärvade titlar som *filosofie magister*, *diplomekonom*, *teknologie doktor*, *merkonom*, *professor* och *docent*, tjänstetitlar som *byråchef*, *skoldirektör* och *chefredaktör*, militära grader som *sergeant* och *major* och adliga titlar som *greve* och *friherre*.

Exempel:

filosofie magister Karl Adolfsson
professor Gunnar Svensson
byråchef Petter Lundsten
kommundirektör Sten Björklund
vicehäradshövding Kaj Lagström

De viktigaste undantagen, då titeln står i **bestämd form**, är följande:

1. Titlar som är **neutrum** (den viktigaste gruppen bland dem är olika -råd)

Exempel:

skolrådet Stina Strömfors
forskningsbiträdet Albert Gylling

2. **Kvinnliga** titlar (i den mån sådana används)

Exempel:

städerskan Amanda Rehn
flygvärdinnan Svea Fågel
kommerserådinnan Gunilla Schaber
sångerskan Esmeralda Trast

3. **Korta traditionella** yrkesbeteckningar

Exempel:

bonden Sture Åkerman
lotsen Evert Grundström
prosten Evald From

4. **Beskrivande yrkesbenämningar**

Exempel:

betongarbetaren Gösta Stenberg
skådespelaren Göran Lundqvist
författaren Barbro Boklöf
kirurgen Gunilla Knifman
hamnvakten Bo Strandberg

5. Titel **följd av bestämning eller annan titel + namn**

Exempel:

skoldirektören i Pargas Sune Berg
verkställande direktören för
AB Företag Sven Sund
byråchefen, fil.lic. Marianne Sundman
professorn, friherre August Palmén

Tjänstetitlar i underskrifter

I finsk statsförvaltning finns en tradition att underteckna skrivelser med tjänstetiteln längst till vänster, framför namnet. Framför allt vid titlar som framför namnet bör stå i bestämd form (t.ex. olika *-råd*) leder detta skrivsätt till svårigheter i svenskan: varken bestämd eller obestämd form verkar acceptabel. Statsrådets svenska språknämnd har därför rekommenderat att skrivelser på svenska undertecknas med *tjänstetiteln under namnet*, t.ex.

Niklas Strömberg
Avdelningschef

Per Palmqvist
Lagstiftningsråd